

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1795>

Volume 6 Issue 7, p. 217-246, July 2013

TİRE YALINAYAK CAMİ ŞADIRVANINDA BULUNAN BEZEMELER*

DECORATED YALINAYAK MOSQUE FOUNTAIN IN TIRE

Yrd. Doç. Dr. Hür Kâmil BİÇİCİ

Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

Abstract

Fountain, in the Ottoman mosque architecture is essential and inseparable elements of one of the it. Fountain, barefoot in the north east portion of the last congregation of the mosque is situated in a courtyard. Marble section of fountain is divided into twelve corners. Jet core is located in the middle chamber fountain. Fountain is supported by six columns, externally fringed with a dome, while inside the flat condition is implicit. Each tap in a corner or around the mirror stone for ablutions has floral decorations on the effects of XVII. century and objectively observed. Most significantly decorations on marble are good case, few of them are eroded and motifs are partly lost. Embellishments on marble are revealed by carving and scraping technique and tried to provide relief appearance. All stones in the mirror are taken into the frame of rectangle is a fountain and some of the motifs within these frameworks profile is given in the form of belts. Floral motifs used which are in fountain of decoration, which are hangings, kalla, clove, curled branche, tulips, orchid, palmette, rumi, cypress tree, hyacinth, grape, leaf and flower of star. Geometric motifs in fountain we say a niche can marble basin oysters, half of a rosette or a drop of water reminding motifs are discussed. As on objective pitcher we say vase, candlesticks and rediculated wall.

Key Words: Decoration, floral, marble, motif, fountain.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

Öz

Şadırvan, Osmanlı dönemi cami mimarisinin temel ve ayrılmaz unsurlarından biridir. Bazı şadırvanlarda oymacılık, yazı ve ince mermer işçiliği gibi bezemeler de karşımıza çıkmaktadır. İnce mermer işçiliğinin görüldüğü örneklerden biri olan şadırvan, Tire Yalınayak Caminin son cemaat bölümünün kuzeyinde cami ile aynı ekseninde bulunmaktadır. Şadırvanın bulunduğu mermer kısım oniki köşeye bölünmüştür. Şadırvan haznesinin ortasında fiskiyeli göbeği yer almaktadır. Şadırvan altı sütunla desteklenen, dıştan saçaklı bir kubbe ile, içten ise; düz vaziyette örtülü durumdadır. Şadırvanın her bir köşesinde abdest almak için musluklar vardır. Taşın aynalığında, musluğun çevresinde ve kurnada XVII. yüzyıl özelliği gösteren bitkisel ve nesneli bezemeler göze çarpmaktadır. Mermer üzerindeki süslemelerin çoğunluğu belirgin ve iyi bir durumda olup, az bir kısmı da aşınmış ve motifler yer yer kaybolmuş, bir kısmı da betonla kaplanmış durumdadır. Bezemeler mermer üzerine oyma ve kazıma tekniği uygulanarak ortaya çıkarılmış, kabartma görünümü verilmeye çalışılmıştır. Şadırvanın ayna taşlarının hepsi dikdörtgene yakın bir çerçeve içine alınmış ve bu çerçeveler içerisinde bazı motifler dilimli kemer biçiminde profilin içerisinde verilmiştir. Şadırvanın bezemelerinde kullanılan bitkisel motifler; asma, kalla, karanfil, kıvrık dal, lale, orkide, palmet, rumi, servi, sümbül, üzüm, yaprak ve yıldız çiçeğidir. Nesneli motifler içerisinde ibrik, vazo, şebekeli duvar ve şamdan motifi sayılabilir. Geometrik motif olarak da, şadırvanın kurnasında istiridye nişi, yarım rozet veya su damlasını da hatırlatan motif ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bezeme, bitkisel, mermer, motif, şadırvan.

Giriş :

Osmanlı çeşmelerinin, sebillerinin ve şadırvanlarının kültürümüz içerisinde ayrı bir yeri ve konumu vardır. Bunlar geçmişten bize kalmış, bizden de geleceğe bırakılacak bir emanettir. Doğumdan ölüme kadar, Türk-İslam yaşayışına göre de su temizliktir. İslam inancı, müslüman olan bir kimsenin temizliğine dikkat etmesini öğütlemektedir. Bu bağlamda şadırvanlarda, camilerde abdest ihtiyacını karşılayarak, gelenlerin temizliklerine yardımcı olmaktadır. Konumuz olan cami şadırvanı yüzyıllardır ihtiyaç için gelenlere hizmet etmektedir. İncelediğimiz şadırvan oniki köşeli olup, her bir köşesinde çoğunlukla bitkisel kompozisyonların olduğu bir düzenleme karşımıza çıkmaktadır. Mermer üzerine yapılan, bezemeli taş işçiliği, sanatımız açısından oldukça önem arz eden örneklerden biri olduğu için Yalınayak Cami Şadırvanı bezemeleri konu olarak seçilmiştir. Seçilen bezeme örneklerin az olmasına karşın İzmir'in Tire ilçesinin kendi kültürünü yansıtması sebebiyle bir inceleme yapılmasının doğru olacağı düşünülmüştür.

Çalışmanın Amacı ve Önemi: Tire ilçesinde bulunan, mimari özellikler taşıyan, bitkisel ve nesnel motifli bezemelerin yer aldığı cami şadırvanının tanıtılması hedeflenmiştir. Bunun yanında da, şimdiki ve gelecek nesillere kendi ananevi kültürümüzü koruma bilincinin aktarılması hedeflenmiştir. Şadırvanın biçimi, bugünkü durumu, türü, ölçüleri, malzemesi, yapım ve süsleme tekniği, konusu, tanım ve kompozisyonunun ortaya konularak, Türk el sanatları içerisinde yerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yalınayak Cami Şadırvanı'nın bezeme örnekleri, diğer bölgelerdeki örnekler gibi zamanla gerek ilgisizlik, gerek insanların bilinçsizliği yüzünden kısmen tahribata uğramıştır. Tahribatın devam etmemesi için korumaya alınması gereklidir. Şadırvan aynalığında günümüze oldukça iyi gelebilen bezemelerin dışında, motifleri kısmen aşınmış, kırılmış, eksilmiş kompozisyonlu aynalık örnekleri de yer almaktadır. Bu konu üzerinde durulmasının sebebi, bugün var olan Osmanlı dönemine ait şadırvan üzerindeki taş işçiliğinin özelliklerini belirleyerek, süsleme sanatı içerisindeki hak ettiği yere koymaktır. Yalınayak Camisi Şadırvanı bezemeleri çeşitli yönleri ile ele alınıp, bilimsel kriterler çerçevesinde, detaylıca çok fazla incelenmiş değildir. Aynalıklarında farklı kompozisyonlara sahip olan şadırvan, Türk sanatında Klasik Osmanlı döneminin devam ettiği, XVI. yüzyılın son zamanlarında yapılmış olabileceği düşünülen, o zamanki insanların duygu, düşünce ve estetik zevkiyle oluşturulan önemli tarihi mimari unsurlardan biridir. Yurdumuzda çok fazla bilinmeyen Yalınayak Cami Şadırvanı bezemeleri bu çalışmayla birlikte, Türk Süsleme Sanatı içerisinde hak ettiği yeri bulmada yardımcı bir kılavuz olabileceğine inanıyoruz.

Yöntemi: Bu çalışma için takip edilen yöntem kısaca şu şekilde olmuştur : İzmir'in Tire ilçesinde bulunan su yapıları ve onların bezemeleri ile ilgili yeterli yayın bulunamamıştır. Öncelikle kütüphanelerde çeşme, şadırvan gibi su yapılarında karşılaşılan süslemeler ile aynı ve farklı bölgelerdeki bezemeli şadırvan örnekleri ile ilgili yayınlar taranmıştır. Kuzeybatı Anadolu Bölgesi (Manisa, İzmir ve bazı ilçeler) ve Marmara (çoğunlukla İstanbul olmak üzere, Bursa, Edirne), Bölgesinin bazı yerleşim birimlerinde konu ile ilgili olarak araştırmalarda bulunulmuştur. 2006 ile 2011 tarihleri arasında araştırma yapmak amacıyla Tire'ye gidilerek, kısa süreli arazi çalışmaları yapılmıştır. Böylece farklı bölgelerdeki bezemeli şadırvanların özellikleri de görülmeye ve dolayısıyla Tire Yalınayak Camisi Şadırvanı bezemeleriyle mukayese ve değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Şadırvan aynalığının yüzeyinde bulunan bezemeler gruplandırılarak özellikleri belirtmeye özen gösterilmiştir. Bezemelerin hepsi düzgün, görünür nitelikte olmadığı gibi bazılarının kırık, eksik, aşınmış ve araları betonla doldurulmuş olduğundan dolayı bazı motifler görülememiş ve düzgün seçilememiştir.

Konumuz olan şadırvan bezemelerini anlatmadan önce Türk-İslam Sanatında şadırvandan ve hususiyetlerinden bahsetmek gerekir. Şadırvan, Osmanlı dönemi cami mimarisinin temel ve ayrılmaz unsurlarından biridir. Bazı şadırvanlarda oymacılık, yazı ve ince mermer işçiliği gibi bezemeler de karşımıza çıkmaktadır. Konuyu incelemeye geçmeden önce şadırvan kelimesi ve gelişimi üzerinde durmak gerekir. Farsça kökenli bir kelime olan şadırvan, çok anlamına gelen şad ve akar anlamına gelen revan kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Şadırvanlar, sudan faydalanmanın yanı sıra estetik amaçlı olarak yapılmış, Anadolu Türk mimarisinde medrese, han, kervansaray gibi dini ve sosyal binaların iç veya dış avlularında yer almıştır. Camilerin, hatta mescitlerin yapıdan ayrılmaz bir unsuru gibi gözüken şadırvanlar, daha çok cami avlularında bulunan, mermerden yapılan, çevresinde çok sayıda yer alan musluklardan ve ortasındaki fıskiye den su akan üzeri kubbeli abdest alma yerinin olduğu mimari bir birim olmuştur. Bunun dışında üzeri açık şadırvanlar da inşa edilmiştir. Şadırvanlar saçaklı bir kubbeyle veya konik ya da piramit örtülüdür. Şadırvan haznesinin üzeri de kirlenmeye karşı tel kafesle kapatılmıştır. Bu kubbenin saçağı abdest alanları yağmur ve güneşten korumak için dışarı doğru taşkın yapılıdır. Şadırvanın etrafı genellikle sütunlarla çevrilidir. Dörtgen, altıgen veya sekizgen yapıyı çevreleyen saçakların altındaki haznede musluklar ve karşısında insanların oturma yerleri taştan veya ahşaptan yapılmıştır. Ayrıca akan suyun sıçramaması için muslukların altında, şadırvanı çeviren yalaklar da göze çarpardı. Şadırvanların ve dolayısıyla çeşmelerin ülkemizdeki gelişimi konusunda çeşitli araştırmacıların incelemeleri vardır¹. Bu incelemelerden öğrendiğimize göre;

¹Bkz. Affan Egemen, *İstanbul Çeşme Ve Sebilleri*, İstanbul, 1993, s.1-860; Ahmet Nezih Galitekin, *Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla*, İstanbul, 2006, s.196; Ayla Ödekan, "Çeşmeler" Maddesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, 1994, s.490; Ayla Ödekan, "Sebiller" Maddesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, 1994, s.481-482; Ayla Ödekan, "Selsebil" Maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, 1997, s.1631; Ayla Ödekan, "Şadırvan" Maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, 1997, s.1719; Benhan Şapolyo, "Türk Çeşmeleri", *Önasya Dergisi*, C.3, Ankara, 1967, s.10-11; Benhan Şapolyo, "Şadırvanlar", *Önasya Dergisi*, C.3, S.31, İstanbul, 1968, s.10-11; Benhan Şapolyo, "Sebiller", *Önasya Dergisi*, C.3, S.30, İstanbul, 1968, s.10-11; Beyhan Erçağ, "İstanbul Su Mimarisinde Yapı Ve İşlevleriyle Çeşmeler", *İlgi*, S.49, İstanbul, 1987, s.2-5; Bozkurt Ersoy, "Bergama'da Kurşunlu Ve Şadırvanlı Camileri", *Vakıflar Dergisi*, C.20, Ankara, 1988, s.95-104; C. Esad Arseven, "Çeşme" Maddesi, *Sanat Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, 1983, s.389-391; C. Esad Arseven, "Sebil" Maddesi, *Sanat Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul, 1983, s.1772-1774; Engin Özdeniz, *İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul, 1995, s.1-513; Enver Tokay, *İstanbul Şadırvanları*, İstanbul, 1951, s.1-26; Gül Tunçel, *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları*, Ankara, 1989, s.1-256; Hatice Aynur- Hakan T. Karateke,, *III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul, 1995, s.1-313; H. Örcün Barışta,, *İstanbul Çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi*, İstanbul, 1989, s.1-74; H. Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri KabataşHekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi*, Ankara 1993, s.1-94; H.Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri Azapkapı Salih Sultan Çeşmesi*, Ankara, 1995, s.1-133; H.Örcün Barışta, "Başkent İstanbul'dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C.12, Ankara, 2002, s.242-246; İnci Aslanoğlu, *Tire'de Camiler ve Üç Mescit*, Ankara, 1978, s.71-74; İ. Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri I*, İstanbul, 1943, s.68,93,132,200,206,221,235,268; İ. Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II*, İstanbul, 1945, s.35,133,268,348,390; Hüseyin Yurttaş- Haldun Özkan, *Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları*, Erzurum,

XII-XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilmiş şadırvanlar; alçak kenarlı hazneleriyle fiskiyeli havuzları hatırlatan bir biçimde yapılmış olmaları, havuzlardan haznelerinin zemin seviyesinden üstte tutulması ile ayrıldığı görülmesinin yanında, musluğu bulunmayan şadırvanların hazneleri ve göbek çanaklarında dilimlere ayrılmıştır². Şadırvanlarda ibrik ve maşrapa ile abdest alındığı söylenilmektedir. Altı yüzyıl sonra Osmanlı'nın geç döneminden itibaren, şadırvan mimarisi yavaş yavaş mimari özelliklerini kaybederek küçülmeye; hatta kaybolmaya başlar. 1853 tarihli Dolmabahçe ve Ortaköy Camilerinde şadırvan unsurunun artık görülmemiş, ele alınmadığı başlıca örnekler arasındadır.³

Konumuz olan şadırvan, Tire'de Ertuğrul Mahallesi'nde bulunan Yalınayak (Hasan Çavuş) Camisi alanı içindedir. Cami geçmişte medrese, hamam ve haziresiyle bir külliye oluşturulmaktaydı⁴. Günümüzde ise; Yalınayak Camisinin karşısında yer alan hamamı ve muvakkithanesi ayakta olup, oldukça bakımsız vaziyettedir. Medresesi zamanla yıkılmıştır. Caminin bânisi Hasan Çavuş, Kanuni ve Sultan II. Selim Devri Sadrazamlarından, Ferhat Paşa'nın oğludur. Caminin kitabesi bulunmadığından yapım tarihi tam olarak belli değildir. Fakat mimari üslubu ve vakfiyesinden XVI. yüzyıl sonu-XVII. yüzyıl başları arasında yapılmış olduğu düşünülebilir. Yalınayak Camisi tek hacimli mekanın daha gelişmiş formda yapılmış bir örneğidir. Burada ana hacim üç yönde eyvanlarla genişler, fakat merkezi kubbe ana

2002, s.17,68,84,142; Benhan Şapolyo, "Sebilleri", *Önasya Dergisi*, C.3, S.30, İstanbul, 1968, s.10-11; İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul, 1938, s.9,33,37,39,63; Kazım Çeçen, *İstanbul'da Osmanlı Devri Su Tesisleri*, İstanbul, 1984, s.6; Kazım Çeçen, *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları*, İstanbul, 1999, s.1-335; Mehmet Zeki Pakalın, "Sebil" Maddesi, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, C.3, İstanbul, 1993, s.135; Mustafa Denктаş, *Karaman Çeşmeleri*, Kayseri, 2000, s.4,90; Nur Urfaloğlu, "Osmanlı Mimarlığında Sebilleri", *Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, C.10, Ankara, 1999, s.457-468; Nuran Pilehvarian Kara, "Osmanlı Çeşme Mimarisi", *Türkler Ansiklopedisi*, C.12, Ankara, 2002, s.247-253; Nuran Pilehvarian Kara-Nur Urfaloğlu-Lütfi Yazıcıoğlu, *Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler*, İstanbul, 2004, s.1-215; Osman Özyurt, "Teknik Yönleriyle Bazı Konya Camilerinin Şadırvanları ve Bunların Türk Şadırvan Mimarisindeki Yeri", *Vakıflar Dergisi*, S.22, Ankara, 1991, s.117-132; Ö. Faruk Şerifoğlu, *Su Güzeli İstanbul Sebilleri*, İstanbul, 1995, s.1-191; Ömer Yörükoğlu, *Kayseri Çeşmeleri*, Kayseri, 1987, s.103,115,135,146; Sedat Çetintaş, "Türklerde Su-Çeşme-Sebil", *Güzel Sanatlar Dergisi*, S.5, İstanbul, 1944, s.125-147; Semavi Eyice, "Ahmed III. Meydan Çeşmesi" Maddesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, 1994, s.192-193; Semavi Eyice, "Ayasofya Sebilleri" Maddesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, 1982, s.462-463; Semavi Eyice, "Çeşme" Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul, 1993, s.284-287; Semavi Eyice, "Çukur Çeşme" Maddesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul, 1994, s.537; Semavi Eyice, "Sebil" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, C.5/2, İstanbul, 1968, s.1214/95-98; Sezer Tansuğ, "18. yy.da İstanbul Çeşmeleri Ve Ayasofya Şadırvanı", *Vakıflar Dergisi*, S.6, İstanbul, 1965, s.93-101; Yılmaz Önge, "Fiskiyeli Türk Çeşmeleri", *Vakıflar Dergisi*, S.22, Ankara, 1991, s.99-103; Yılmaz Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara, 1997, s.1-99.

² Bkz. Gül Geyik, *İzmir Su Yapıları (Çeşme, Sebil, Şadırvan)*, Atatürk Üniv. Sos .Bil. Ens. San.Tar. Anabilim dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007, s.18-21.

³ Bkz. Geyik, 2007, a.g.t., s.18-21.

⁴ Bkz. Arslanoğlu, 1978, a.g.e. s.71.

mekana hakimdir⁵. Cami kareye yakın dikdörtgen planlı ve kesme taştandır. Örtüsü pandantif geçişli kubbelidir. Son cemaat yeri altı sütunun yuvarlak kemerlerle birbirine bağlandığı bölüm halindedir. Caminin kuzey batısında yer alan minaresi taş kaide üzerine yuvarlak gövdeli ve tek şerefelidir. Yalınayak Cami şadırvanı ise; caminin son cemaat bölümünün kuzeydoğusunda bulunan avlu içerisinde yer almaktadır. “Son cemaat yerinden 7.60 m. uzaklıktaki altıgen şadırvanın üstü daire kesitli ince sütunların taşıdığı, tepesi sivri, kurşunla kaplı bir kubbeyle kapatılmıştır. Sütunlardan 1.05 m. İçeride olan havuz oniki köşelidir. Mermer olan kenarlarının her yüzünde lale, karanfil ve diğer çiçek motifleri kabartma olarak işlenmiştir. Cami gibi şadırvan da sonradan onarılmıştır”⁶ (Plan 1, Arslanoğlu’ndan alınmıştır). Bayraktar’a göre şadırvanın hazne kısmı cami ile aynı dönemde yapılmış olup, üst kısmında bulunan örtüsü 1954 yılındaki restorasyonda inşa edilmiştir⁷. Şadırvandaki bezemelerin cami yapıldıktan sonra XVI. yüzyıl sonu ile XVII. yüzyıl başları arasındaki bir zaman dilimi arasında hazneye işlenmiş olması ihtimal dahilindedir. Bezemeler XVIII-XIX. yüzyılın taşkın karakterini yansıtmamaktadır. Süslemeler dingin, yalın ve oldukça sade bir anlatımla verilmiştir.

Şadırvanın bulunduğu mermer kısım oniki köşeye bölünmüştür. Şadırvan haznesinin ortasında fiskiyeli göbeği yer almaktadır. Şadırvan altı sütunla desteklenen, dıştan saçaklı bir kubbe ile, içten ise; düz vaziyette örtülü durumdadır. 3.30 m. çapında olan şadırvan oniki dilimli bir hazneye sahiptir. Kenarının kalınlığı 0.22 m. dir⁸. Mermer bir kaide üzerine oturan şadırvanın ortasında göbeği bulunmaktadır. Haznenin 1 m. olan⁹ dış yüzünde bulunan aynalıklar motiflerle bezelidir. Aynalıkların ortasında birer musluk yer almaktadır. Şadırvanın çevresinde betondan abdest almaya gelenler için yapılmış oniki oturma yeri göze çarpmaktadır. Şadırvanın etrafı 0.30 m. genişliğinde ve 0.20 m. derinliğinde¹⁰ bir su kanalı ile çevrilidir.

Şadırvanın her bir köşesinde abdest almak için taşın aynalığı ile musluğun çevresinde XVII. yüzyıl etkilerini gösteren bitkisel ve nesneli bezemeler dikkat çekmektedir. Şadırvan aynalığındaki süslemelerin her biri ayrı kompozisyon olmak üzere, toplam oniki pano ve şadırvan kurnasının üzerindeki süslemeler incelenilmiştir. Mermer üzerindeki süslemelerin çoğunluğu belirgin ve iyi bir durumda olup, az bir kısmı da aşınmış ve motifler yer yer kaybolmuş durumdadır. Bezemeler mermer üzerine oyma ve kazıma tekniği uygulanarak ortaya çıkarılmış, kabartma görünümü verilmeye çalışılmıştır. Süslemelerin bulunduğu alan kareye yakın dikdörtgen biçiminde iç içe geçmiş profillerden oluşmaktadır.

⁵ Bkz. Arslanoğlu, 1978, a.g.e. s.87.

⁶ Bkz. Arslanoğlu, 1978, a.g.e. s.73.

⁷ Bkz. M. Sami Bayraktar, *Tire’de Osmanlı Dönemi Cami Ve Mescidleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1996, s.93.

⁸ Bkz. Geyik, 2007, a.g.t. s.113-114.

⁹ Bkz. Geyik, 2007, a.g.t. s.113-114.

¹⁰ Bkz. Geyik, 2007, a.g.t. s.113-114.

Şadırvanın Aynalığındaki Süslemeler :

Aynalık I.deki Süslemeler : Alttan üste doğru dallar çıkmakta, bunların bazıları da sağa, sola ve aşağıya doğru kıvrılmaktadır. Dalların üzerinde yapraklar, kalla çiçekleri, laleler ve karanfiller göze çarpmaktadır (Fot.5, çiz.1).

Aynalık II.deki Süslemeler : Alt köşenin iki tarafından panonun üst köşesine doğru kavis yaparak giden ve üstte birleşen profiller dikkat çekmektedir. Bu profilin üst iki yanında birer lale bulunmaktadır. Profilin içerisinde ise; alttan üste doğru kıvrılan dallar, dalların üzerinde yaprakların ve lalelerin olduğu gözlenmektedir. Profil üstte rumi veya ters kalp biçimini andırır bir motifle birleşmektedir (Fot.6, çiz.2).

Aynalık III.deki Süslemeler : Süslemenin bulunduğu kısım, kavis yaparak kıvrımlı bir biçimde giden ve üstte rumi motifiyle birleşen çift sıra profille çevrilmiştir. Profillerin üst iki yanında üzerinde yapraklar ve lale olan birer dal çıkmaktadır. Profilin içerisinde ise; alt merkezden üste doğru çıkan birer dal üzerinde lale motifi betimlenmiştir. Lalenin altında ve yanlarında yapraklar vardır. Sağdaki lale motifi aşınmış olduğundan zor seçilmektedir (Fot.7, çiz.3).

Aynalık IV.deki Süslemeler : Taşın her iki tarafında birer dal üzerinde sümbüller yer almaktadır. Motiflerin bir kısmı yer yer aşınmıştır. Sümbül motifleri üste ve yanlara doğru kıvrılmaktadır. Taşın merkezinde alttan üste doğru iki yandan devam ederek giden, üstte bir rumi motifiyle birleşen profilin üzerinde birer rumi motifi işlenmiştir. Profilin kıvrımları ters C ve S şeklini andırır biçimde karşılıklı ve simetri olabilecek bir biçimde tasvir edilmiştir (Fot.8, çiz.4).

Aynalık V.deki Süslemeler : Üst merkezde kaş kemer biçimini andırır şekilde üç sıra profil görülmektedir. Profil iki taraftan dikey bir şekilde aşağıya doğru inmektedir. Musluğun her iki yanında dalın gövde kısımları belirgin fakat üst kısımları aşınmış ve üzeri sıvanmış olduğundan hangi tür bir çiçeğe ait olduğu anlaşılamayan birer bitkisel motif dizilmiştir (Fot.9, çiz.5).

Aynalık VI.daki Süslemeler : Kaideli, çift kulplu birer vazo içerisinde çıkan dal üzerinde birer karanfil ve yapraklar betimlenmiştir. Karanfil ve yapraklar sağa ve sola doğru kıvrılmaktadır. Taşın merkezinde ise; bitkisel unsurlarla oluşturulmuş, çift kulplu, kaideli bir ibrik dikkat çekmektedir (Fot.10, çiz.6).

Aynalık VII.deki Süslemeler : Üstte kare şeklinde üç sıra halindeki profiller yanlardan eğim yaparak aşağıya doğru dikey bir şekilde inmekte ve yatay bir profille birleşmektedir. Alt merkezden üste doğru çıkan ve çeşitli yönlerde doğru kıvrılan karşılıklı orkideyi hatırlatan birer çiçek ve yapraklardan oluşan bir kompozisyon ele alınmıştır. Musluğun hemen üstünde bir adet yıldız çiçeği karşımıza çıkmaktadır (Fot.11, çiz.7).

Aynalık VIII.deki Süslemeler : Taşın alt iki yanından çıkan bir profil üstte bir rumi motifiyle birleşmektedir. Profilin bütünü yine rumiyi hatırlatan şekilde ele alınmıştır. Bu profilin içerisinden alt merkezden çıkarak gövde kısmından itibaren ikiye ayrılarak iki yandan profilin dışına doğru çıkan dallar üste, sağa, sola ve aşağıya doğru kıvrılmaktadır. Dalların üzerinde üçer adet yıldız çiçeği bulunmaktadır (Fot.12, çiz.8).

Aynalık IX.daki Süslemeler : Üst kısmı kare biçiminde olup, yanlardan kıvrılarak dikey ve yatay profillerin birleşerek oluşturduğu gövdesi geniş bir şişeyi hatırlatan kompozisyonun içerisinde, alt iki yandan üst kısma doğru çıkarak kıvrılan birer lale, musluğun alt ve üst kısmında birer yıldız çiçeği kompozisyona katılmıştır. Yıldız çiçeğinin üstte olanı küçük, alt kısımda yer alan daha büyük ve geniş verilmiştir (Fot.13, çiz.9).

Aynalık X.daki Süslemeler : Aynalığın alt bölümünün iki yanından çıkan ve üste doğru giderek kıvrılan birer dal üzerinde laleler, yapraklar, üst kısımda orkideyi hatırlatan çiçeğin olduğu gözlenmektedir. İki dalın arasındaki kısımda ise; alt iki yandan çıkarak karşılıklı olarak bir simetri oluşturan, üste doğru çıkan ve üstte stilize edilmiş bir rumi motifiyle birleşen, üst iki yanında birer rumi motifi de bulunan düzenleme görülmektedir. Musluğun altındaki alanda yapraklar ve bitkisel unsurlardan oluşan motiflerin olduğu anlaşılmakta, ancak aynalığın bazı yerleri aşınmış ve sıvanmış olduğundan bir kısım motifler seçilememektedir (Fot.14, çiz.10).

Aynalık XI.deki Süslemeler : Kareye yakın panonun içerisinde altta on dilimli korkuluk veya yatay verilmiş bir şebekeli duvarı hatırlatan motif işlenmiştir. Bu motifin iki yanından alttan üste doğru giden içi taralı birer servi ağacı ve servi ağacının alt gövdesini sararak devam eden asma yaprakları, dalları ve üzüm salkımı göze çarpmaktadır. Asma dalları servilerin yanlarından çıkarak dallarla ve iri bir asma yaprağıyla birleşmektedir (Fot.15, çiz.11).

Aynalık XII.deki Süslemeler : Ters S ve C kıvrımı yaparak giden profil iki yanda karşılıklı olarak dizilmiş ve üstte bir rumi motifiyle birleşmiştir. Profilin iki yanından çıkan birer lale motifi de yanlara doğru kıvrılmaktadır. Musluğun üst yanında, bir kısmı aşınmış durumda olan bir yıldız çiçeği bulunmaktadır. Musluğun iki yanında sağdaki daha büyük olmak üzere iki adet kaideli şamdan dikkat çekmektedir. Şamdanlar yanar durumda verilmeye çalışılmıştır (Fot.16, çiz.12)..

Şadırvan Kurnasının Süslemeleri : Şadırvanın içerisinde yekpare mermerden oluşan, ağız kenarında belli aralıklarla dizilmiş olan ve içindeki suları da havuza boşaltmaya yarayan borular yer almaktadır. Şadırvanın kurnası yarım rozet biçiminde tasarlanmış istiridye şeklini hatırlatan, helezonlarla son bulan dilimli gövdeli olup, ağız kenarında bir daire oluşturacak biçimde devam eden, stilize edilmiş yapraklardan ve palmet ve rumilerden oluşan motif dizisi sıralanmıştır. Üzerini palmetten oluşan bordürün çevrelediği kurnanın yüzeyi plastırlarla çevrelendirilmiştir Bu sıranın hemen altında mermeri kuşatan ve altındaki kısmı ayıran bir silme göze çarpmaktadır. Silmenin hemen altında yatay ve ters C şeklini andıran silmeler taşı bölerek, gözyaşı,

istiridye veya su damlası motifini hatırlatır bir şekilde aşağıya doğru inmektedir (Fot.17, çiz.13).

Değerlendirme ve Karşılaştırma : Şadırvanın aynalıklarında yer alan bezeme kompozisyonları birbirinden farklı olup, hepsinde çoğunlukla bitkisel motiflerin kullanılmış olmasının yanında, nesnel ve geometrik unsurların da ele alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Şadırvan ve içindeki kurna tamamen mermer malzemeden yapılmıştır. Yalınayak Cami şadırvanın panolarında yer alan bütün motifler yapım ve süsleme tekniklerinden oyma ve kazıma tekniğiyle ortaya çıkarılmıştır. Bezeme çeşitlerinin hepsinin bir arada kullanıldığı karışık örnekler olduğu gibi tek konulu örnekler de vardır. Şadırvanda XVII. yüzyıl dönemi olabileceğini düşündüğümüz stilize edilmiş durumda olan bitkisel unsurlu bezemeler göze çarpmaktadır. Kullanılan bitkisel motifler; asma, kalla, karanfil¹¹, kıvrık dal¹², lale¹³, orkide, palmet¹⁴, rumi¹⁵, servi¹⁶, sümbül¹⁷, üzüm, yaprak¹⁸ ve yıldız¹⁹ çiçeğidir. Nesnel motifler içerisinde ibrik²⁰, vazo²¹, şebekeli duvar ve şamdan motifi sayılabilir. Geometrik motif olarak da istiridye nişi diye de adlandırılacak damla veya ışın çubuğu motifi de ele alınmıştır.

Şadırvanın aynalık panolarının hepsi dikdörtgene yakın bir çerçeve içine alınmış, bazı motifler dilimli kemer biçiminde profilin içerisinde, lale, sümbül, yıldız çiçeği motiflerinin bazıları profilin dışında, bazıları da profilsiz olarak yalnızca dikdörtgen çerçeve yüzeyini kapsayacak şekilde verilmiştir. Kıvrık dal, palmet ve rumilerle oluşturulmuş profillerin içerisinde lale, sümbül, yıldız çiçeği gibi bitkisel

¹¹ Bkz. Bkz. Barışta, 1989, a.g.e. s.22; H.Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri, Beyoğlu Cihetindeki Meyve Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeleri: Kaptan Hüseyin Paşa Çeşmesi, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi, Kemankuş Çeşmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.22,49,65; H.Örcün Barışta, *Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi-Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi-Taksim Maksemindeki I.Mahmut Çeşmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.29; Barışta, 1995, a.g.e. s.46.

¹² Bkz. Barışta, 1989, a.g.e. s.19, 21,25,46; Barışta, 1991, a.g.e. s.18,40,66; Barışta, 1992, a.g.e. s.31; Barışta, 1993, a.g.e. s.33,35,38, 40,42; Barışta, 1995, a.g.e. s.39,41,45,48,49, 51, 63.

¹³ Bkz. Barışta, 1989, a.g.e., s.22; Barışta, 1991, a.g.e. s.18,23,63,66,68; Barışta, 1992, a.g.e. s.29; Barışta, 1993, a.g.e. s.33; Barışta, 1995, a.g.e. s.39,41-42,46,49.

¹⁴ Bkz. Barışta, 1989, a.g.e. s.19,25; Barışta, 1992, a.g.e. s.35-36; Barışta, 1993, a.g.e. s.35,39; Barışta, 1995, a.g.e. s.48-49,60,63.

¹⁵ Bkz. Barışta, 1989, a.g.e. s.19; Barışta, 1991, a.g.e. s.66; Barışta, 1992, a.g.e. s.31; Barışta, 1993, a.g.e. s.35,38; Barışta, 1995, a.g.e. s.51,60.

¹⁶ Bkz. Barışta, 1989, a.g.e. s.20,46; Barışta, 1991, a.g.e. s.12,13,61,63; Barışta, 1993, a.g.e. s.30-31.

¹⁷ Bkz. Barışta, 1993, a.g.e. s.42.

¹⁸ Bkz. Barışta, 1991, a.g.e. s.66,68; Barışta, 1992, a.g.e. s.35; Barışta, 1993, a.g.e. s.37; Barışta, 1995, a.g.e. s.49,63,65.

¹⁹ Bkz. Barışta, 1995, a.g.e. s.39,41,49,54,63,65.

²⁰ Bkz. Nusret Çam, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri, Gaziantep 27*, Türk Tarih Kur.Yay.XXVII. Dizi, S.10, Ankara 2006, s.410-412.

²¹ Bkz. Çam, 2006, a.g.e. s.410-412.

unsurlar ve şamdan gibi nesneli unsurlar da dikkat çekmektedir. Profilli olmayan aynalık yüzeylerinde asma, kalla, karanfil, lale, servi, üzüm, ibrik, vazo, parmaklık veya bir duvar şebekesi sırası göze çarpmaktadır. Yalınayak Cami şadırvanındaki motiflerin benzerleri su mimarisi içerisinde çeşmelerde ve şadırvanlarda karşımıza çıkmaktadır. Serviler çeşmelerde ve çeşme benzeri yapıların taş süslemelerinde çok yoğun olarak ele alındığı görülmektedir. Servi, Osmanlı sanatının neredeyse her kolunda sevilerek kullanılmış ve servi motifli eşsiz eserler yapılmıştır. Türk sanatında minyatürde, tezhipte, kitap kapları şemselerinde, kağıt oyma süslerde, servi şekilli yazılarda, maden eşyada, nakış ve resimde, seramikte, taş işçilikte, mimaride, çeşmelerde²², mezar taşlarında, çeşitli anıtlarda, tahta işçilikte, cam işçilikte, halı-kilim-seccadelerde, kumaşlarda, el işlerinde hayat ağacının ve ölümsüzlüğün simgesi servili örnekler bulunmaktadır²³. Serviler özellikle çeşmelerde de çok yoğun olarak ele alınmıştır. “Bir çok çeşmenin ayna taşının benzer biçimde selvilerle bezenmesi XVIII. yüzyılda selvi motifinin seçildiğini göstermektedir”²⁴. Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi’nin yola ve denize bakan cephelerindeki ayna taşında uçları sağa ve sola kıvrık karşılıklı birer servi²⁵, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi’nin ayna taşında²⁶, Topkapı Sarayındaki 239 envanter numaralı lale motifiyle bezenmiş ayna taşının iki yanında²⁷, Ayvansaray’daki Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi²⁸, Beyoğlu Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi²⁹, uçları karşılıklı olarak birbirine bakan, içleri taralı servi ağaçları nakş olunmuştur. Ayrıca Türkiye’nin bir çok eski mezarlığında görüldüğü gibi Manisa Gördes Ağalar Mezarlığı’nda³⁰, Büyük Mezarlıkta³¹, Hüseyini Baba Mezarlığı’nda³² servi motifli benzer tasvirler de göze çarpmaktadır.

Şadırvanın haznesi içerisinde yer alan kurnanın çeşmelerdeki benzer tasarım örnekleriyle ilgili olarak H.Örcün Barışta’nın dediği gibi; “*müsenna kurnalarını taçlandıran yarım rozet biçimindeki istiridye nişler, Kağıthane’deki III.Ahmet çeşmesi, Kethüda çeşmesi, Rukiye Kadın çeşmesi, Hekimoğlu Ali Paşa çeşmesi ve Eyüp Nakkaş Hasan Paşa çeşmelerine benzemektedir. Benzer bir durum Tophane ve Üsküdar III.Ahmet çeşmeleri için söz konusudur. Ancak bu iki meydan çeşmesinde istiridye nişler pahlanmış köşelerde yer almaktadır. Diğer taraftan aynı taşları daha büyük boyutlu istiridye taçlandırmış çeşmelerden :*

²²Bkz. Barışta, 1989, a.g.e.; Barışta, 1991, a.g.e.; Barışta, 1992, a.g.e.; Barışta,1993, a.g.e.; Barışta, 1995, a.g..e.

²³Bkz.CevdetÇulpan,*Antik Devirlerden Zamanımıza Kadar İlahiyat-Edebiyat-Tıp ve Sanat Tarihlerinde Serviler, II*, İstanbul 1961, s.101-138.

²⁴ Bkz.Barışta, 1991, a.g.e. s.74.

²⁵ Bkz.Barışta, 1993, a.g.e., s.32.

²⁶ Bkz.Barışta, 1992, a.g.e., s.12.

²⁷ Bkz.Barışta, 1992, a.g.e., s.65.

²⁸ Bkz.Barışta, 1991, a.g.e., s.37; Barışta, 1992, a.g.e., s.76.

²⁹ Bkz.Barışta, 1991, a.g.e., s.12-13.

³⁰ Bkz.Biçici, 2004, a.g.t., s.49-51, 54-55, 56-57, 85-86.

³¹ Bkz.Biçici, 2004, a.g.t., s.286-288, 291-292, 360-361, 384-386, 441-442, 483-484, 501-502, 541-542, 577- 578, 579- 580.

³² Bkz.Biçici, 2004, a.g.t., s.680-682, 690-691.

Beşir Ağa Çeşmesi, Nevşehirli İbrahim Paşa Çeşmesi, Saliha Sultan Çeşmesi, Şiştane'deki Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Kemankeş Çeşmesi, Üsküdar'daki Ahmediye Çeşmesi, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi, Taksim Maksemesi duvarındaki I.Mahmut Çeşmesi ve Üsküdar'daki Emetullah Valide Sultan Çeşmesini hatırlatmaktadır"³³ sözü isabetli bir yaklaşımdır.

İstanbul Üsküdar Şemsipaşa Camisi içerisinde yer alan, su teknesinin ön uzun yüzüne (Fot.18) işlenmiş motifler, gerek dikdörtgen çerçeveler içerisinde kademeli profiller ve servi gibi motiflerin verilmesi ve dikdörtgen çerçevelerin yanına vazolar içerisinde kulla, sümbül, yaprak, yıldız çiçeği motiflerinin işlenmesi Yalınayak Camisinin şadırvanındaki bezemeleri hatırlatmaktadır. Motifler tamamen benzerlik de üslup ve yapılaşma biçimi 1580 tarihli Şemsi Paşa Camisinin su teknesi ile Yalınayak Camisi şadırvanının birbirine yakın yıllar içerisinde yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. 1543-1548 tarihli Şehzade Caminin dış avlusunda bulunan su teknesi (Fot.19) ve şadırvanın içerisindeki kurnası (Fot.20), 1585 tarihli Kocamustafapaşa Ramazan Efendi Caminin şadırvanının bezemeleri (Fot.22), XVI. yüzyıl son çeyreğinde yapılmış olabileceği akla gelen Tophane Karabaş Mustafa Cami şadırvanının (Fot.23) taş süslemelerinde kullanılan motifler, dikdörtgen çerçeveler, kademeli profiller camilerin inşa tarihlerinde betimlenen XVI. yüzyıl özelliklerini yansıtmadığı görülmektedir. Daha sonraki tarihlerde yapılmış veya elden geçmiş olabileceği akla gelmektedir. Özellikle Şehzade Camisi su teknesi süslemelerinde görülen motifler Yalınayak Camisi şadırvanındakilerden biraz daha hareketli ve taşkındır. Batılılaşma döneminin barok ve rokoko üslup etkisiyle yapılmış mimari plastik özelliklerini yansıtmaktadır .

"18 ve 19. yüzyıllarda Osmanlı mimarisi, suyla ilgili çeşitli eserlerin yapımına özel bir önem vermiştir. Başkent İstanbul ve çeşitli Anadolu kentlerinin görünümünü etkileyen bu yapılar arasında çeşme ve sebiller yoğun bir yer tutar. 1728 yılından sonra İstanbul'un önemli meydanlarına yapılan 1729 tarihli Sultan III.Ahmed Çeşmesi, 1732 tarihli Tophane Çeşmesi ile Üsküdar Çeşmesi, 1733 tarihli Kabataş Çeşmesi, gene aynı yıllarda yapılan Azapkapı Çeşmesi, birer meydan çeşmesi olmalarının yanında ortak bezeme özellikleri gösterirler. Bunların dışında İstanbul'un değişik yerlerinde karşımıza çıkan çeşmelerden Dolmabahçe'de 1740 tarihli Mehmed Emin Ağa Çeşmesi, Karacaahmed'de 1741 tarihli Sadettin Efendi Çeşmesi, Fatih'de gene aynı yıl yapılan Hacı Ahmed Paşa Çeşmesi, Vezneciler'de sökülen 1745 tarihli Hasan Paşa Çeşmesi, Soğukçeşme'de 1745 tarihli Beşir Ağa Çeşmesi, Maçka'da 1748 tarihli Sultan I.Mahmut Çeşmesi, 1755 tarihli Nuruosmaniye Çeşmesi, Fındıklı'da 1755 tarihli Zevki Kadın Çeşmesi, Fatih'de 1757 tarihli Yusuf Efendi Çeşmesi, Şemsi Paşa'da 1767 tarihli Osman Sahip Efendi Çeşmesi, Vefa'da 1775 tarihli Recai Mehmed Efendi Çeşmesi, Alemdar'a taşman 1777 tarihli Hamidiye Çeşmesi, Emirgan' da 1782 tarihli I.Abdülhamid Çeşmesi, Fındıklı'da 1787 tarihli Koca Yusuf Paşa Çeşmesi, Üsküdar'da 1791

³³ Bkz. Barışta, 1989, a.g.e. s.42-45; Barışta, 1991, a.g.e. s.71.

tarihli Hüsameddin Ağa Çeşmesi, Babıali'de 1792 tarihli Şahsultan Çeşmesi, Eyüp'de 1795 tarihli Mihrişah Sultan Çeşmesi dönemin yaygın bezeme özellikleriyle yüklü çeşme-sebil karışımı yapılarıdır"³⁴.

Anadolu'da su mimarisi ile ilgili verilebilecek örnekler arasında, Aydın'da 1782 tarihli Cihanoğlu Camisi'ne ait şadırvanda C ve S kıvrımları ve yapraklarla çerçevelenmiş oval madalyonlar, stilize edilmiş barok karakterli istiridye kabukları, meyvalar, palmetler, çiçek buketleri, perde ve püsküller taşın yüzeyine beğeniyle işlenmiştir³⁵. Bu şadırvanın benzer özelliklerine sahip, aynı bölgede olan başka bir şadırvan ise; Aydın'ın Koçarlı ilçesinde bulunan 1853 tarihli Cihanoğlu Camisi'nin şadırvanıdır³⁶. Şadırvanda işlenen kabartma görünümündeki tasvirlerin içerisinde bitkisel unsurların betimlenmesinin yanında, nesneli, mimari özellikli ve figürlü örneklerde karşımıza çıkmaktadır. Gaziantep'te Pazaryerinde bulunan bir şadırvanın oniki yüzü bulunmaktadır (kitabesinde ilk yapılış tarihi 1786 olup, 1921'de mevcut şeklini kazanmış). Her yüzünde farklı bir motif bulunan bezemeler, belli aralıklarla ikişer kere tekrarlanmıştır. Yalınayak Cami şadırvanındaki bezemelerin ele alınış biçimi gibi olmasa da vazo ve ibrik motiflerinin benzer motifleri Gaziantep'te de karşımıza çıkmaktadır³⁷. Bartın Şadırvan Caminin şadırvanında (Fot.24), çokgen yüzünün her bir kenarında vazodan çıkan çiçekler, üst merkezinde bir rozet çiçeği bulunan ışın çubuğu belli aralıkla dizilmiştir. Işın çubuğunun altında bitkisel unsurlar yer almaktadır. Süslemeler XIX. yüzyıl etkisini hissettirmekte ve motiflerin işleniş, rumi ve palmet gibi motiflerin yer almayışı gibi etkenlerle Yalınayak Cami şadırvanından ayrılmaktadır. İzmir'in Tilkilik mahallesi'nde 1814 tarihli Döner Taş Sebili³⁸, cepheleri barok motiflerle süslüdür. İki cephesinde çerçeveyi dolaşan unsurların yanında mimari, bitkisel, nesneli unsurların bir arada kullanıldığı, son derece hareketli kompozisyonlar taşımaktadır. İzmir Çakaloğlu Hanı'nın cephesinde yer alan 1805 tarihli Çakaloğlu çeşmesi'de³⁹, Döner Taş Sebili panolarıyla benzer bir kompozisyona sahiptir. Mimari unsurların ağır bastığı minyatür havasında bir manzara tasviri verilmeye çalışılmıştır.⁴⁰ 1812 tarihli Kemeraltı Camisi çeşmesi de diğerleri gibi barok etkisinin hissedildiği hareketli kompozisyona sahip bir yapıdır. Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Cami şadırvanı (Fot.21), Sokollu Mehmet Paşa tarafından 1539-1588 yılları arasında Mimar Sinan'a yaptırılan cami avlusu içindedir. Mermer kaideli şadırvan, Sultan II. Mahmut döneminde yapılmış ve

³⁴Bkz. http://www.felsefeekibi.com/sanat/sanatalanlari/sanat_alanlari_SonDonemOsmanliMimarisi1.html (E.T.09.03.2012)

³⁵ Bkz. Önge, 1997, a.g.e. s.94-96, res.122-124.

³⁶ Bkz. Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Kül.Tur.Bak.Yay.947, Ankara 1988, s.106-109,11-112.

³⁷ Bkz. Çam, 2006, a.g.e. s.410-412.

³⁸ Bkz. Arık, 1988, a.g.e. s.103-105; Gül Tunçel, *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları*, Kül.Bak.Yay. Ankara 1989, s.230,245.

³⁹ Bkz. Arık, 1988, a.g.e. s.105-106; Tunçel, 1989, a.g.e. s.229-230,244

⁴⁰ Bkz. Arık, 1988, a.g.e. s.105-106.

külliyeye sonradan ilâve edilmiştir. Çokgen yüzlü olan şadırvanın her bir yüzünde lale, rumi, servi ve yıldız gibi bitkisel unsurlar tekrarlanarak kullanılmıştır. Motifler kareye yakın dikdörtgen çerçeveler içinde verilmiştir. Zeytinliova'da 1810 tarihli Karaosmanoğlu Sebili⁴¹, 1834 tarihli Urla Kapan Cami şadırvanı⁴² bitkisel, geometrik, nesnel ve oldukça hareketli kompozisyon düzeniyle Yalınayak Cami şadırvanın sade, dingin kompozisyon düzeninin ele alınışı ile oldukça farklı olduğu görülmektedir. Yalınayak Cami şadırvanındaki bezeme üslubu, batılılaşma etkisinin mimari plastikte kendisini fazla hissettirmediği bir dönemde, Osmanlı sanatkarının kendine, dönemine, yapının bulunduğu konumuna göre anlayışla yalın bir şekilde ifade etme yolunu seçmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Yalınayak Cami şadırvanı gerek kullanılan mermer malzeme, gerek uygulanan teknik, gerek şadırvanın vaziyet planı, gerekse süslemede seçilen kompozisyon, motifler, hem döneminin şadırvan bezemeleri, hem de çeşmelerde yer alan bezemeler ile benzerlikler göstermektedir. Şadırvanın aynalık panolarında kullanılan benzer öğeler daha çok XVIII. yüzyılın beğenisine hitap etmektedir. Türk taş süsleme sanatının her yapılan eserin kendine özgü bir üslup bütünlüğünün ve süsleme anlayışının olduğu da unutulmamalıdır. Birbirine benzer motiflerin yanında, değişik unsurların da yer aldığı, panolar arasında tam anlamıyla bir kompozisyon bütünlüğü bulunmadığı Yalınayak Cami şadırvanı bezemeleri Türk plastik sanatları açısından önemli olmasının yanında, gereken yerinin almasına özen gösterilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKAR Azade, "Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri" Vakıflar Dergisi, Sayı: VIII, Ankara, 1969, s.267-272.
- ARIK Rüçhan, Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami, Ankara 1973.
- ARIK Rüçhan, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara .
- ARSEVEN C. Esad, "Çeşme" Maddesi, Sanat Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1983, s.389-391.
- ARSEVEN C. Esad, "Sebil" Maddesi, Sanat Ansiklopedisi, C.4, İstanbul, 1983, s.1772-1774.
- ASLANOĞLU İnci, Tire'de Camiler ve Üç Mescit, Ankara, 1978.

⁴¹ Bkz. Tunçel, 1989, *a.g.e.* s.230-231, 246-247.

⁴² Bkz. Tunçel, 1989, *a.g.e.* s.231,248.

- AYNUR Hatice-Karateke, Hakan T. III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, İstanbul, 1995.
- BARIŞTA H. Örcün; İstanbul Çeşmeleri, Bereketzade Çeşmesi, İstanbul 1989.
- BARIŞTA H.Örcün, İstanbul Çeşmeleri, Beyoğlu Cihetindeki Meyve Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeleri: Kaptan Hüseyin Paşa Çeşmesi, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi, Kemankeş Çeşmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991 .
- BARIŞTA H.Örcün, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi-Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi-Taksim Maksemindeki I.Mahmut Çeşmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- BARIŞTA H.Örcün, Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993 .
- BARIŞTA H. Örcün; İstanbul Çeşmeleri, Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi, Ankara 1995.
- BARIŞTA Örcün, "Başkent İstanbul'dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri", Türkler Ansiklopedisi, C.12, Ankara, 2002, s.242-246.
- BAYRAKTAR M. Sami, Tire'de Osmanlı Dönemi Cami Ve Mescidleri, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1996.
- ÇEÇEN Kazım, İstanbul'da Osmanlı Devri Su Tesisleri, İstanbul, 1984.
- ÇEÇEN Kazım, İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları, İstanbul, 1999.
- ÇETİNTAŞ S., "Türklerde Su, Sebil, Çeşme", Güzel Sanatlar Dergisi, C.V, İstanbul 1944, 124-145.
- ÇORUHLU Yaşar, Eyüpsultan ve Çevresindeki Hazirelerde Bulunan Mezar Taşlarında Kase İçinde Meyve Tasvirlerinin Sembolizmi", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II.Eyüpsultan Sempozyumu, Tebliğler, 8-10 Mayıs 1998, Eyüp Belediyesi, İstanbul 1998, s.118-127.
- ÇULPAN Cevdet, Antik Devirlerden Zamanımıza Kadar İlahiyat-Edebiyat-Tıp ve Sanat Tarihlerinde Serviler, II, İstanbul 1961.
- DENKTAŞ Mustafa, Karaman Çeşmeleri, Kayseri, 2000.
- DOĞANAY, Aziz, " Eyüpsultan Camii Civarındaki Bazı Mezarların Natüralist Üslupta Klasik Devir Süslemeleri", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II.Eyüpsultan Sempozyumu, Tebliğler, 8-10 Mayıs 1998, Eyüp Belediyesi, İstanbul 1998, s.260-267.
- EGEMEN A., İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, İstanbul 1993.

- ERÇAĞ Beyhan, "İstanbul Su Mimarisinde Yapı ve İşlevleriyle Çeşmeler", İlgi, S.49, İstanbul, 1987, s.2-5.
- ERSOY Ayla, "Eyüp'deki Mezar Taşlarında Servi Ağacı Kültü", Tarihi,Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüpsultan Sempozyumu, Tebliğler, 11-13 Mayıs 2001, Eyüp Belediyesi, İstanbul 2002, 90-95.
- ERSOY Bozkurt, "Bergama'da Kurşunlu ve Şadırvanlı Camileri", Vakıflar Dergisi, C.20, Ankara, 1988, s.95-104.
- EYİCE Semavi, "Ahmed III. Meydan Çeşmesi" Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1994, s.192-193.
- EYİCE Semavi , "Ayasofya Sebilleri" Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1982, s.462-463.
- EYİCE Semavi, "Çeşme" Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C.8, İstanbul, 1993, s.284-287.
- EYİCE Semavi, "Çukur Çeşme" Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.2, İstanbul, 1994,s.537.
- EYİCE Semavi, "Sebil" Maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.5/2, İstanbul, 1968, s.1214/95-98.
- FELSEFE EKİBİ, http://www.felsefeekibi.com/sanat/sanatalanlari/sanat_alanlari_SonDonemOsmanliMimarisi1.html, (E.T.09.03.2012)
- GALİTEKİN Ahmet Nezih, Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla, İstanbul, 2006.
- KARA Pilehvarian Nuran, "Osmanlı Çeşme Mimarisi", Türkler Ansiklopedisi, C.12, Ankara, 2002, s.247-253.
- KARA Pilehvarian-Nuran Nur Urfalıoğlu-Lütfi Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, İstanbul, 2004.
- KUMBARACILAR İzzet, İstanbul Sebilleri, İstanbul, 1938.
- ÖDEKAN Ayla, "Çeşmeler" Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.2, İstanbul, 1994, s.490.
- ÖDEKAN Ayla, "Sebiller" Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.6, İstanbul, 1994, s.481-482.
- ÖDEKAN Ayla, "Selsebil" Maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.3, İstanbul, 1997,s.1631.
- ÖDEKAN Ayla, "Şadırvan" Maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.3, İstanbul, 1997,s.1719.

- ÖNGE Yılmaz, "Fıskiyeli Türk Çeşmeleri", Vakıflar Dergisi, S.22, Ankara, 1991, s.99-103.
- ÖNGE Yılmaz, Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, TTK.Yay. Ankara, 1997.
- ÖZDENİZ E.; İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri, İstanbul 1995.
- ÖZYURT Osman, "Teknik Yönleriyle Bazı Konya Camiilerinin Şadırvanları ve Bunların Türk Şadırvan Mimarisindeki Yeri", Vakıflar Dergisi, S.22, Ankara, 1991, s.117-132.
- PAKALIN Mehmet Zeki, "Sebil" Maddesi, Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü, C.3, İstanbul, 1993, s.135.
- ŞAPOLYO Benhan, "Türk Çeşmeleri", Önasya Dergisi, C.3, Ankara, 1967, s.10-11.
- ŞAPOLYO Benhan, "Şadırvanlar", Önasya Dergisi, C.3, S.31, İstanbul, 1968, s.10-11.
- ŞAPOLYO Benhan, "Sebiller", Önasya Dergisi, C.3, S.30, İstanbul, 1968, s.10-11.
- ŞERİFOĞLU Ö. Faruk, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, İstanbul, 1995.
- TANIŞIK İ.H.; İstanbul Çeşmeleri, C.I, İstanbul, 1943.
- TANIŞIK İ.H.; İstanbul Çeşmeleri, C.II, İstanbul, 1945.
- TANSUĞ Sabiha, "Madeni Takılarda Yıldız ve Ay Sembolleri", Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Mart Sayı:243, 2007, 33-37.
- TANSUĞ Sezer, "18. yy.da İstanbul Çeşmeleri Ve Ayasofya Şadırvanı", Vakıflar Dergisi, S.6, İstanbul, 1965, s.93-101.
- TOKAY Enver, İstanbul Şadırvanları, İstanbul, 1951.
- TUNÇEL Gül, Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları, Ankara, 1989.
- URFALIOĞLU Nur, "Osmanlı Mimarlığında Sebiller", Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, C.10, Ankara, 1999, s.457-468
- YÖRÜKOĞLU Ömer, Kayseri Çeşmeleri, Kayseri, 1987.
- YURTTAŞ, Hüseyin-Özkan, Haldun, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, Erzurum, 2002.

Fotoğraf, Plan ve Çizim Listesi

Sıra No	Konu ve özellikler	Sıra No	Konu ve özellikler
Fot.1	Yalınayak Cami, dış görünüm	Fot.20	Şehzade Cami Şadırvanı Kurnası
Fot.2	Yalınayak Cami,son cemaat yeri,giriş.	Fot.21	Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Cami Şadırvanı
Fot.3.	Yalınayak Cami Şadırvanı	Fot.22	Tophane Karabaş Mustafa Cami Şadırvanı
Fot.4.	Şadırvandan görünüm	Fot.23	Bartın Şadırvan Cami Şadırvanı
Fot.5.	Şadırvan, 1. aynalıktaki süsleme	Plan-1	Tire Yalınayak Cami ve Şadırvanı Planı, (İnci Arslanoğlundan alınmıştır.)
Fot.6.	2. Aynalıktaki süsleme	Çiz.1	Şadırvan, 1. Aynalıktaki süsleme
Fot.7.	3. Aynalıktaki süsleme	Çiz.2	2. Aynalıktaki süsleme
Fot.8.	4. Aynalıktaki süsleme	Çiz.3	3. Aynalıktaki süsleme
Fot.9.	5. Aynalıktaki süsleme	Çiz.4	4. Aynalıktaki süsleme
Fot.10	6. Aynalıktaki süsleme	Çiz.5	5. Aynalıktaki süsleme
Fot.11	7. Aynalıktaki süsleme	Çiz.6	6. Aynalıktaki süsleme
Fot.12	8. Aynalıktaki süsleme	Çiz.7	7. Aynalıktaki süsleme
Fot.13	9. Aynalıktaki süsleme	Çiz.8	8. Aynalıktaki süsleme
Fot.14	10. Aynalıktaki süsleme	Çiz.9	9. Aynalıktaki süsleme
Fot.15	11. Aynalıktaki süsleme	Çiz.10	10. Aynalıktaki süsleme
Fot.16	12. Aynalıktaki süsleme	Çiz.11	11. Aynalıktaki süsleme
Fot.17	Şadırvanın kurnası	Çiz.12	12. Aynalıktaki süsleme
Fot.18	Üsküdar Şemsi Paşa Camisi Su Teknesi	Çiz.13	Şadırvanın kurnası
Fot.19	Şehzade Camisi Su Teknesi		

FOTOĞRAFLAR VE ÇİZİMLER

Fot.1, Yalınayak Cami, dış görünüm

Fot.2, Yalınayak Cami

Fot.3, Yalınayak Cami Şadırvanı

Fot.4, Şadırvandan görünüm

Fot.5, Şadırvan, 1. aynalıktaki süsleme

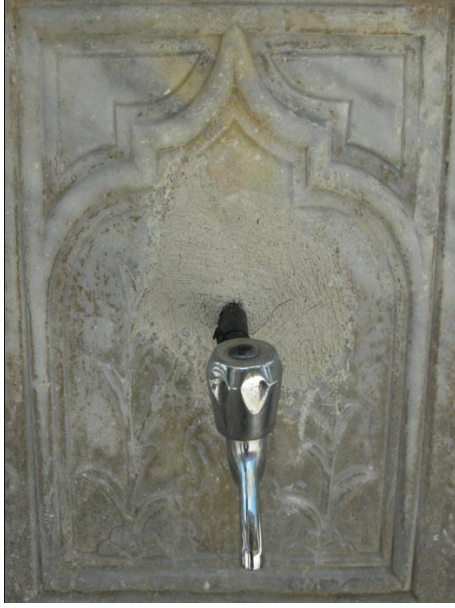
Fot.6, 2. Aynalıktaki süsleme

Fot.7, 3. Aynalıktaki süsleme

Fot.8, 4. Aynalıktaki süsleme

Fot.9, 5. Aynalıktaki süsleme

Fot.10, 6. Aynalıktaki süsleme

Fot.11, 7. Aynalıktaki süsleme

Fot.12, 8. Aynalıktaki süsleme

Fot.13, 9. Aynalıktaki süsleme

Fot.14, 10. Aynalıktaki süsleme

Fot.16, 12. Aynalıktaki süsleme

Fot.17, Şadırvanın kurnası

Fot.18, Üsküdar Şemsi Paşa Cami Su Teknesi

Fot.19, Şehzade Cami Su Teknesi

Fot.20, Şehzade Cami Şadırvanı Kurnası

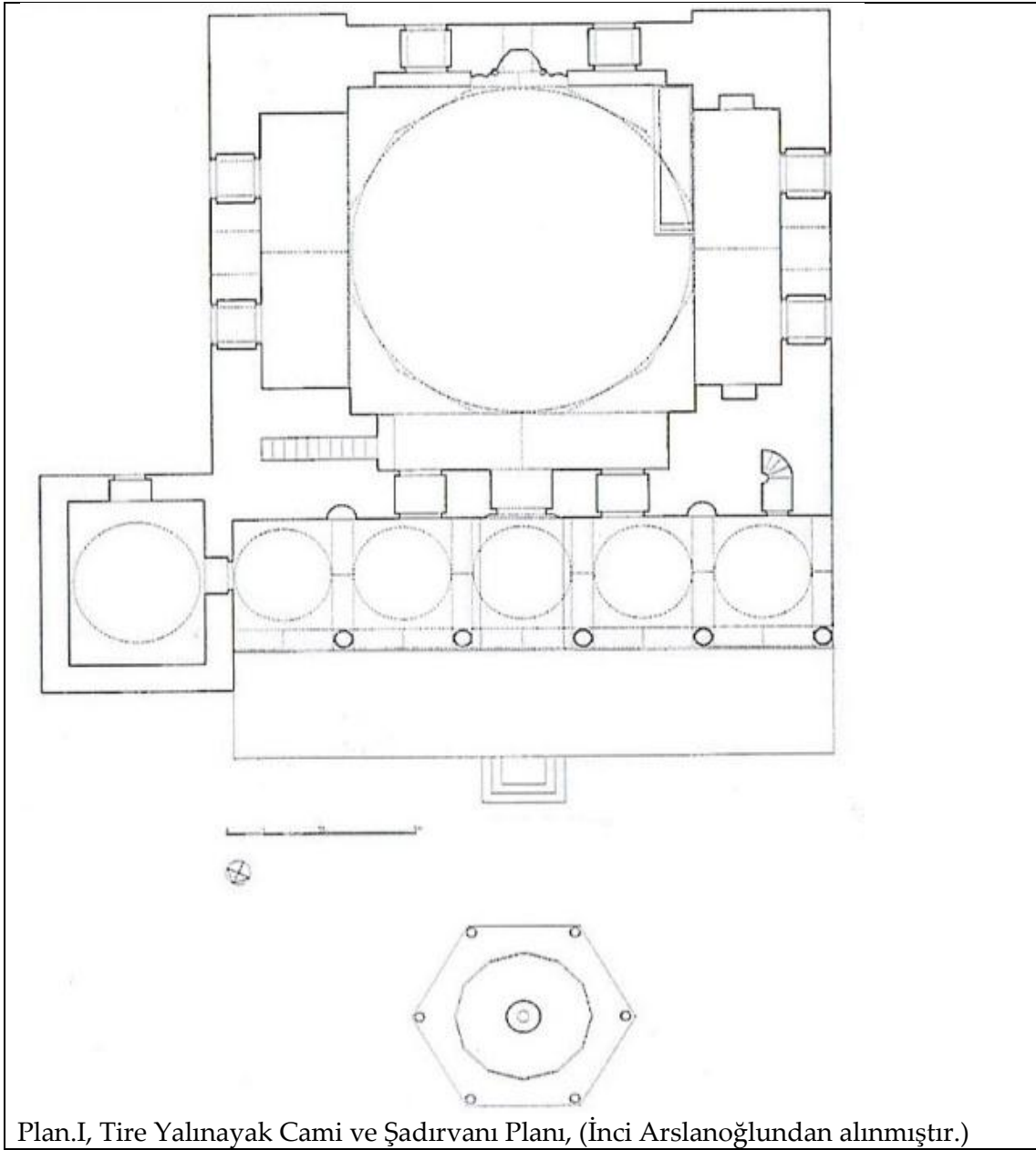
Fot.21, Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Cami Şadırvanı

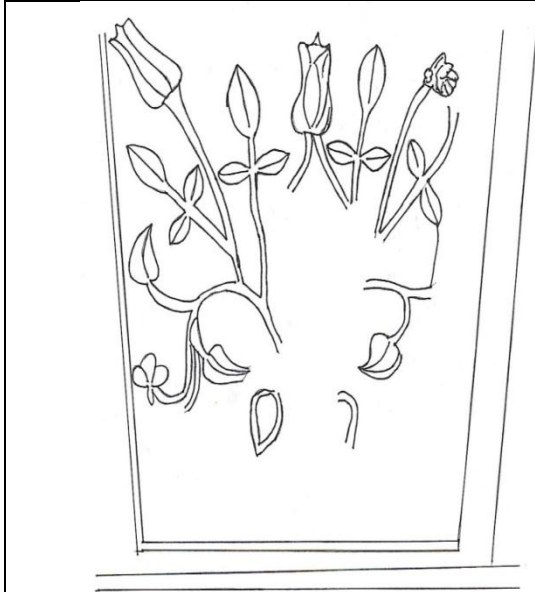

Fot.23, Tophane Karabaş Mustafa Cami Şadırvanı

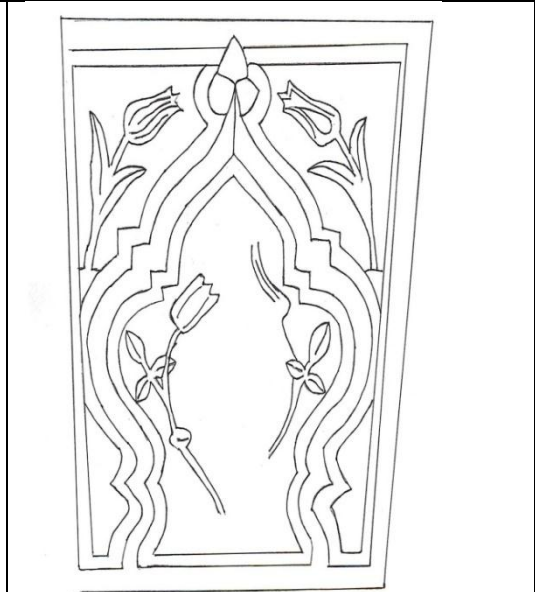

Fot.24, Bartın Şadırvan Cami Şadırvanı

Çiz.1, 1. Aynalıktaki süslemeler

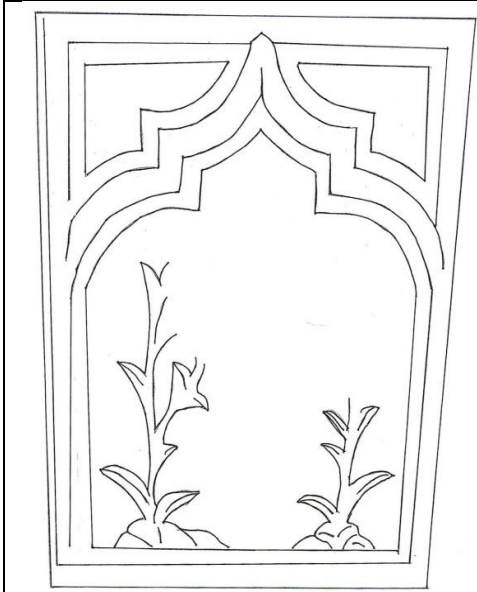
Çiz.2, 2. Aynalıktaki süslemeler

Çiz.3, 3. Aynalıktaki süslemeler

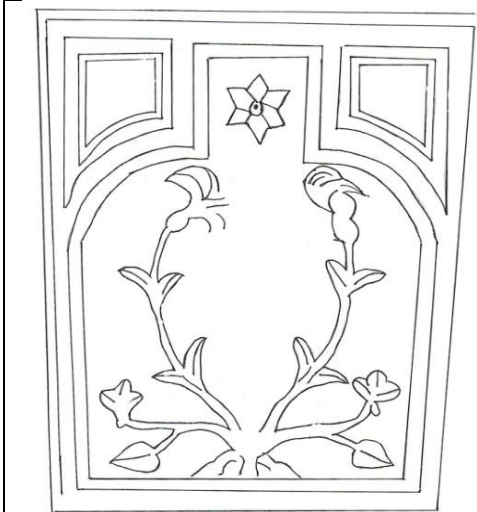
Çiz.4, 4. Aynalıktaki süslemeler

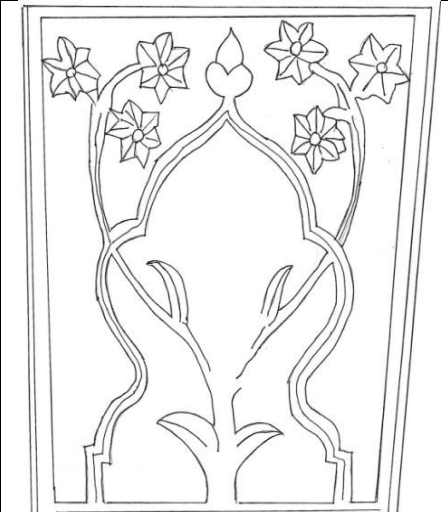
Çiz.5, 5. Aynalıktaki süslemeler

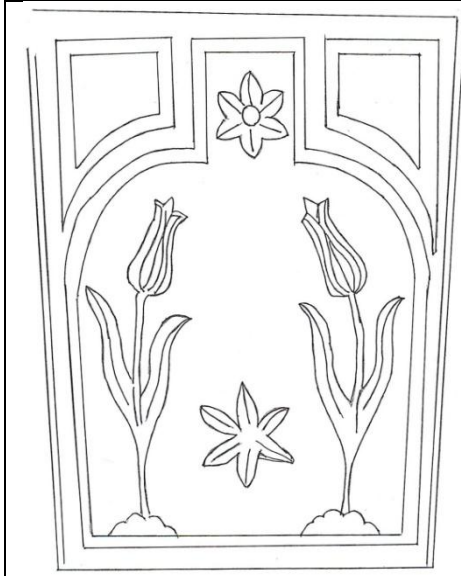
Çiz.6, 6. Aynalıktaki süslemeler

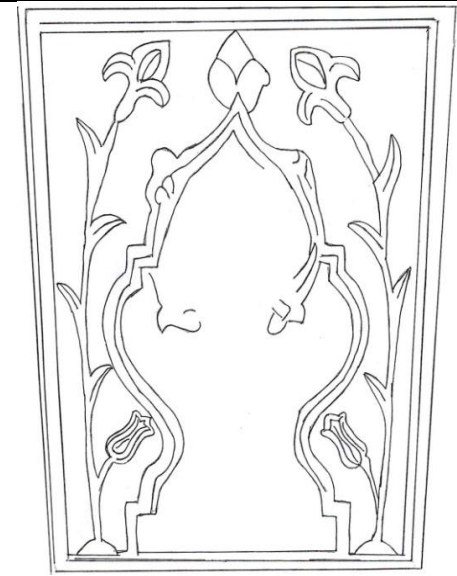
Çiz.7, 7. Aynalıktaki süslemeler

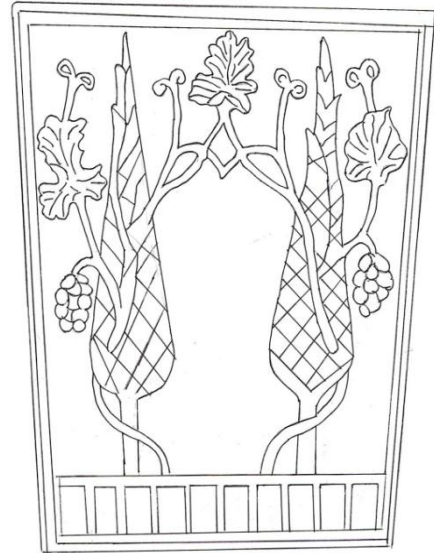
Çiz.8, 8. Aynalıktaki süslemeler

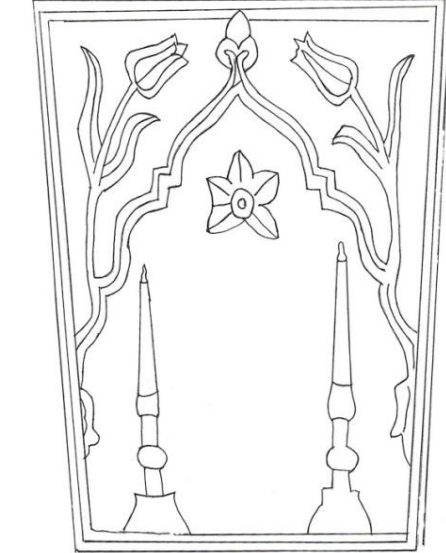
Çiz.9, 9. Aynalıktaki süslemeler

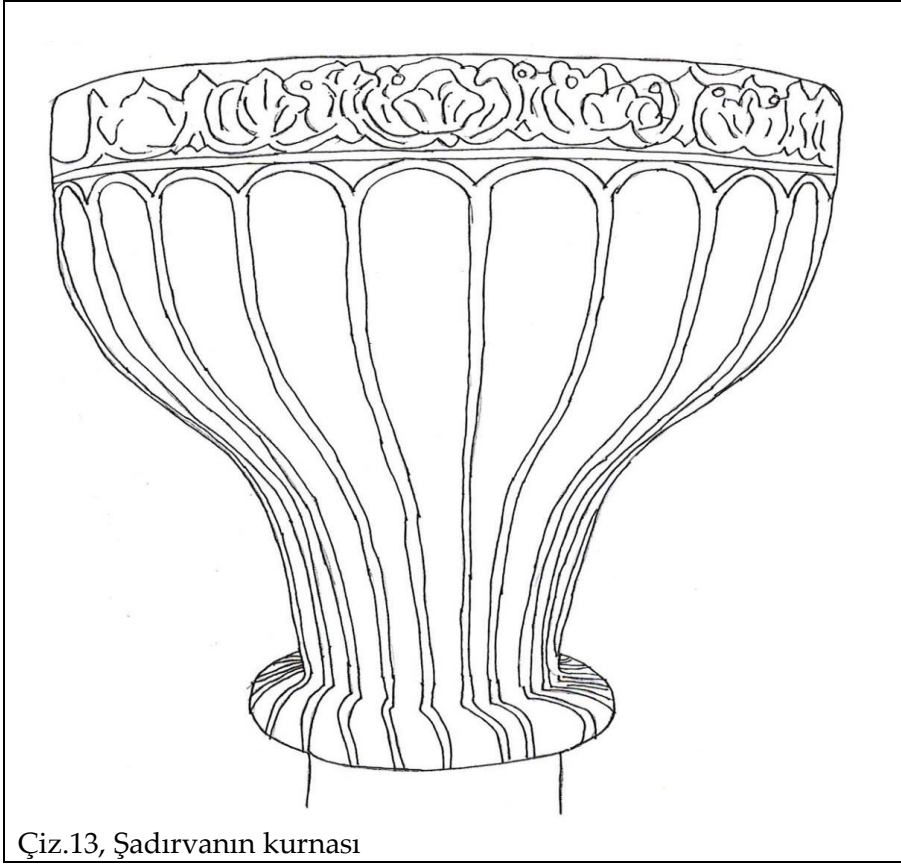
Çiz.10, 10.Aynalıktaki süslemeler

Çiz.11, 11. Aynalıktaki süslemeler

Çiz.12, 12.Aynalıktaki süslemeler

Çiz.13, Şadırvanın kurnası